

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XI. KÖTET. VI. SZÁM. 1883.

A
SZÁMLÁLÁS MÓDJAI
ÉS
AZ ÉV HÓNAPJAI.

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

— ② — Ára 20 kr. — ② —

BUDAPEST, 1884.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télyf Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvkönyvről. Télyf Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Arminről. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szeenci Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovic Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népv. Télyf Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antall. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárka 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjáról. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ósköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól. 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól.

A
SZÁMLÁLÁS MÓDJAI
ÉS
AZ ÉV HÓNAPJAI.

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1884.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

A számlálás módjai meg az év hónapjai.

(Felolvastatott a Magy. Tud. Akadémia 1883. nov. 19-én tartott ülésében.)

Az orientálisták Leydenben múlt őszhó 10—17. napjain tartott gyűlésének egyik osztályülésében Marre Arisztide, francia tudós, a Malgaš vagy *Malagasi* szótári hasonlatosságairól értekezék a Javai, Malaji és más fő nyelveivel az ind Archipelagusnak. Ez értekezés a számnevekről szolgáltatván okot néhány észrevételt tennem, s fel lévén szólítva, hogy írásban közöljem észrevételeimet a gyűlési tárgyalások szerkesztőjével: úgy hiszem, akadémiai osztályunk is némi érdekléssel fogadja, ha itt is, de bővebben, előadom.

A számlálás módjai különbözők; vannak nyelvek, melyek csak *hármával* számlálnak, úgy, hogy a négyes számot csak sokaságot jelentő szóval fejezhetik ki. De azon hármával számláló nyelvek annyira ismeretlenek még, s az azokon beszéllő népek oly alacsony műveltségűek — mint mondják az utazók — hogy bizonyára hitelre méltó tudósításokat nehéz venni azokról. Ugyanezt mondom ki bátran azon nyelvekről és népekről is, a melyek *négyével* számlálnak. A hármával számlálási módnak az *én, te, ő* különbség, melyet az eszmélkedő gyermek is hamar észreveszen, lehet alapja: de a négyével való számlálásnak sem physikai sem pszichologiai alapját ki nem lehet gondolni.

A legtöbb és legműveltebb nyelvek *tizével* számlálnak; ámde ezt a számlálási módot alkalmasint az *ötével* való számlálás előzte meg, a melynek természetes alapja az öt újj. Újjal

mutatni a számot, vagyis az újjak segítségével számlálni, legtermészetesebb s talán legeredetiebb számlálási mód. Azért látszik szinte hihetetlennek előttem, hogy legyenek népek, melyek hármával vagy négyével számlálnak, holott nincs három újjú ember, valamint három újjú majom sincs. Az újjak segítségével számlálnak, vagy inkább mutatják a számot ma is azok, kik egymás nyelvét nem értik.

Az *ötével* való számlálás sok áfrikai nyelvben divatozik, jelesen néger és nubai-néger nyelvekben. Például a *Bullom* nyelv így számlál:

1 bul	6 mēn-bul (5 + 1)
2 tin	7 mēn-tin (5 + 2)
3 ra	8 mēn-ra (5 + 3)
4 hjul	9 mēn-hjul (5 + 4)
5 mēn	10 vōn.

Így számlálnak az *Hjfk*-ek is, mint:

1 kiet, tiet	6 itio-kiet (5 + 1)
2 iba	7 itia-ba (5 + 2)
3 ita	8 itia-eta (5 + 3)
4 inan	9 osu-kiet (5 + 4)
5 itiün	10 duūp.

A Fulbo-k (nuba-négerok) számlálása ez:

1 gōo	6 džovē-go
2 didi	7 džovē-didi
3 tati	3 džovē-tati
4 nai	4 džovē-nai
5 džuvi	10 sapo. ¹⁾

Nagyon figyelemre méltó, hogy a 10-es az idézett nyelvekben nem *összetételnek* (5 + 5), hanem egyszerű szónak látszik: *vōn, duūp, sapo*.

Mi volt könnyebb mint folytatni az újjak számlálását, tehát tízig eljutni, s a *tízével* való számlálást kitalálni? De se fizikai se pszichológiai akadály nem ellenezhette a lábak újjait

¹⁾ Lásd: Friedr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft. Wien, 1877. Bnd. I. Abtheil. II. pag. 114. 140. — Bnd. III. Abtheil. I. pag. 22

is számbavenni, s a számlálást húszig terjesztteni ki. Valóban is az amerikai nyelvek egy nagy része a *húszával* való számlálást, másik része a *tízével* valót követi. A húszával való számlálás leginkább Amerika közepében honos, innen a déli félre, különösen annak keleti részeire terjed Ia-Plata folyóig. Éjszak-Amerikában csak a Člinkit-ek és Pani-k számlálnak húszával. Ezeken kívül tehát húszával számlálók a mejikói, sonora, otomi, mazahua, matlaziuka, zapoteka, mosquito, karaibi stb. stb. nyelvek. Ellenben az atapaskok, algonkin-ek, irokéz-ek, dakota-k stb. tízével számlálnak. ¹⁾ A Dakoták nyelvét 1856-ban ismertetém, hadd közöljem itt is számneveit:

1 vanča, vanži, vanžidan	6 sakpe
2 noňpa	7 sakoviň
3 jamni	8 sahlogaň
4 topa	9 napčínvaňka
5 zaptaň	10 vikčemna.

A sorozó számok ezek: tokaheja első, i-noňpa második, i-jamni harmadik, i-topa negyedik stb., i-vikčemna tizedik. Tehát i-nek előtéte fejezi ki a sorozót.

A dakota újjain számlál tízig, azután lehajtja egyik újját annak jelölésére, hogy el van számlálva a tíz s így folytatja:

11 ake vanžidan	14 ake topa
12 ake noňpa	15 ake zaptaň
13 ake jamni	16 ake sakpe stb.

mi azt teszi: megint (ake) egy, azaz 11, megint (ake) kettő, azaz 12 stb. *ake* sahlogaň-ig, azaz *megint* nyolcz, azaz 18. A tizenkilencz *uňma napčínvaňka*, azaz másik kilencz.

20 vikčemna noňpa	= 10 × 2
30 vikčemna jamni	= 10 × 3
40 vikčemna topa	= 10 × 4 stb.

De 21-et így fejezi ki: *i-jamni vanžidan*, azaz a harmadik (tizedből) egy, *i-jamni noňpa* = a harmadik (tizedből) kettő; — *i-topa vanžidan* = a negyedik (tizedből) egy, azaz 31 stb.

¹⁾ Friedr. Müller, Grundriss d. Spr. II. Bnd. I. Abth. 183. pag.

Az amerikai sarknépnek, az eszkimók nyelve, melyet a dán tudósok régóta ismernek, különös figyelmet érdemel; hírlapok is jelennek meg azon a nyelven.

1 atauseq	6 achfineq-atauseq
2 machdluq	7 achfineq-machdluq
3 pinasut	8 achfineq-pinasut
4 sisamat	9 achfineq-sisamat
5 tadlimat	10 gulit
11 achqaneq-atauseq	16 achfechsaneq-atauseq
12 achqaneq-machdluq	17 achfechsaneq-machdluq
13 achqaneq-pinasut	18 achfechsaneq-pinasut
14 achqaneq-sisamat	19 achfechsaneq-sisamat
15 achqaneq-tadlimat	20 inuk nāvlucho.

A számnevek 6—9-ig azt jelentik: a másik kéznek egye, a másik kéznek ketteje stb.; a számnevek 11—15-ig azt jelentik: az első lábnak egye stb.; a számnevek 16—19-ig azt jelentik: a másik lábnak egye, a másik lábnak ketteje stb. A 20 = inuk nāvlucho azt jelenti: »egész ember, vagy az ember egésze«, mert mind lába, mind keze újjai le vannak számlálva.

Az ázsiai sarknépeknél leginkább ötével foly a számlálás, p. o. az Ainu-knál, a kik számnevei következők:

1 atagan	6 atuñ	(1 + 5)
2 aljak	7 uluñ	(2 + 5)
3 gañkun	8 gančičñ	(3 + 5)
4 sičičñ	9 sičičñ	(4 + 5)
5 čañ	10 haciq.	

Felvilágosításúl: ča = kéz, ča-ñ = kezem, s mint számnevén 5. Ennek az ñ betűje *u* vagy *i* hangzóval alkotja a 6—9 való számneveket. (Müller Fr. idézett munkájának II. köt. II. részének 161. lapj.).

A legtöbb és legismertebb nyelv, mint mindnyájan tudjuk, tízével számlál; azt sem tagadhatni, hogy ennek a 10 újj lévén az alapja, a tízével való számlálási mód tulajdonképen egy alapú az ötével és húszával való számlálással. Valamint tehát az ötével és húszával való számlálásnak egyszerű szám-

nevei 1—5-ig folynak, a többiek összetétek lévén: úgy a tizével való számlálásnak egyszerű számnevei 1—10-ig folynak, a többiek összetétek. Tehát igazán csudálni való dolog, hogy vannak ezen tizedes nyelvek közt olyanok is, melyek egyszerű számnevei csak 7-ig folynak. Minthogy ezen hetedes nyelvek is most tizével számlálnak, tehát minekutána a tizes számra szót találtak ki, összetéteket alkottak a 8-as és 9-es kifejezésére. Az eljárás legvilágosabb példáját az *osztják-szamojéd* mutatja, így:

1 ōker	6 muktut
2 sede	8 sieldje
3 nāgur, nār	8 sede-čan-köt (2—10)
4. tēt, tiet,	9 ōker-čan-köt (1—10)
5 semblañ	10 köt.

Ezen nyelv a tizével való számlálást elfogadván, a *köt* szót szerző magának a 10-es kifejezésére, s a meglévő *sede* = 2 és *ōker* = 1 szókat összeszerkeszté a *köt* = 10-zel, közbevetvén a *čan* = »hiján« szót. Az új szerkezetek: *sede-čan-köt* és *ōker-čan-köt* azt jelentik hát szószerint: kettő hiján 10, egy hiján 10. A hetedes nyelvek azonban rendesen nem annyira szószerint fejezik ki az új szerkezeteket, hanem a 2-öst és 1-est kivonó értelemben teszik az új 10-es eleibe, s azokat nem is veszik mindenütt az illető nyelvből, hanem a tágabb nyelvkörnek szókincséből, valamint az új 10-est sem alkalmazzák mindenütt az illető ösztéteknél, úgy, hogy most nem is mondhatjuk mindég biztosan, honnan van véve akár a 2-ös, akár az 1-es, akár a 10-es. A *Jurak-Szamojéd* még külön sajátágot is tüntet elő, melyet hetével számláló más nyelvben nem találhatni.

1 nōroi, nōb	6 mat'
2 sidea	7 siu, šeu
3 n'ahar, nār	8 siden-d'et
4 t'ēt, tiet	9 hāsava-ju'
5 semblan	10 ju'.

Mint látjuk, a *Jurak-Szamojéd* számnevei nagyban egyezők az *Osztják-Szamojéd*éivel, de más az 1 és 10. A *Jurak-Sza-*

mojéd tizese *ju'*, ehhez aztán nem saját 1-sét, *ñovoi-t* vagy *ñob-ot*, hanem az előttünk ismeretlen *hāsava-t* teszi kivonó értelemben, melyet nem fejez ki. De bizonyosan az ismeretlen *hāsava* 1-et jelent, máskülönben *hāsava-ju'* nem jelenthetne 1—10, azaz 9. A 8-as kifejezésére olyasmit követ el a Jurák-Szamojéd, minek példáját a *hetes* nyelvekben — szabad legyen rövidség kedvéért így is neveznem azokat — nem találjuk, t. i. a 2-öt 4-el sokszorozza, mert *siden* = 2, *d'et* (t'et, tēt) 4; tehát *siden-d'et* = $2 \times 4 = 8$, a sokszorozást szintén nem fejezvé ki.

Az *Ugor-Finn* nyelvek mind a *hetes* nyelvekhez tartoznak. Azok most tetemes távolságban vannak egymástól, p. o. a magyar a Duna-Tisza mellékein és azokon kívül a Kárpátok belső és külső lejtőin a Szeretig terjed; a Vogul az éjszaki Szoszva mellékein, mely az éjszaki Uralban eredvén, kelet-éjszaki irányban az Obi folyóba siet, meg a Konda mellett; a Finn a Finn és Botnia öblök közt, meg a Balttenger keleti tartományában; a Lapp végre Európa legéjszakibb széleire vonúlva el. A Finnek sokkal közelebb vannak egymáshoz, mint az Ugorok. A Finnek közül veszem a *Szuomit* (legszoroszabb jelentésben Finnet), az *Esztet* és a *Livet*.

<i>Szuomi</i> :	<i>Eszt</i> :	<i>Liv</i> :
1 yhte	üks, üt's, üt'š	ükš
2 kahte	kaks, kat's, kat'š	kakš
3 kolme	kolm, kol	kuolm
4 neljä	neli	neela
5 viite	viiž	viiž
6 kuunte	kuuž, kűž'	kuuž
7 seitse(män)	seitse	sejs
8 kahdeksan	kaheksa, katesa kahesa, kateza kadiksa kaiksa	kaadiks kõödöks
9 yhdeksän	üheksa, ütesa ühesa, ütesa	nudiks üüdöks
10 kymmenen	kümme	küm, k'um, t'um
11 yksi toista kymmensä	üks tejst kümmend	ükštuoistön, ükštošt'im ükštošt'um, ükštošt'umend
12 kaksi toista kymmensä	kaks tejst kümmend	kakštuoistön, kakštošt'im kakštošt'um, kakštošt'umend

<i>Szuomi :</i>	<i>Eszt :</i>	<i>Liv:</i>
20 kaksi kymmentä	kaks kümment	kakš kümd, kaks t'umund
21 yksi kolmad kymmentä	üks kolmat kümment	ükš kolm, üks kolm kümd t'umund
22 kaksi kolmad kymmentä	kaks kolmat kümment	kakš kolm
30 kolme kymmentä stb.	kolm kümment stb.	kuolm kümd, kolm t'umund
100 sata	sada	sada, t'um-t'um.

E három nyelvnek tizese *egy* szó, úgymint: *kymme*, *kümme*, *küm*, mert a finn *kymmenen*-nek töje *kymme*. A liv *t'um* csak változtatja a *k'um*-nak, a *k*-nak *t*-vé átmenetét mutatván. Ugyan-e három nyelvnek ösztétei is a 8-as és 9-es kifejezésére azonos részekből állanak. Első részök *kahd*, *kah*, *kat*, *kaa*-t, meg *yhä*, *üh*, *üt*, *uu* vagy *üü*-t mutatják, tehát a saját 2-öt és 1-et. Utórészök azonban egy ismeretlen szó, mely Budenz József helyes alítása szerint *deksa* vagy *teksa*¹⁾ s mely, mint azt különösen az eszt 8-as és 9-es kifejezések mutatják, sokképen fogy, hol a *d*, *t*, hol a *k* hangot ejtvén el.

Budenz azután a szuomi 8-ast és 9-est így taglalja: *kahde-n* + *deksan*, *yhde-n* + *deksän*, a közbevetett *n* ragot a cseremis *kandakše* = 8, *indekše* vagy *indikše* = 9 példájával igazolván. Ezt nem találom elfogadhatónak. Mert valamennyi finn-ugor nyelvnek 8-as és 9-es féle ösztétei olyatén rag nélkül valók, — mi ugyan nem döntene, a szuomi e tekintetben kivételes lehetvén. De mert az *n* rag sehol a finn-ugor nyelvekben nem fejezi ki a »hiján« vagy »talan«, »telen« értelmet. S mert végre az *n* a cseremis *kandakše*, *indekše* szókban nyilván nem rag, hanem *v*, *m*-nek változtatja. Tudjuk ugyanis, hogy a 2-ös és 1-es szók torokhangja (h, k) *f* vagy *v* hanggá változik, tehát *koh*, *kah* helyett *kov*, *kav*; *ih* helyett meg *if* hangokat találunk; a *v*, *f* pedig Budenz szerint is *m*-mé szeret változni. A cseremis szókat ennél fogva így lehet taglalni: *kav-dakše*, *kam-dakše*, *kan-dakše*; — *if-dekše*, *im-dekše*, *in-dekše*. A négy nyelvnek 8-asait és 9-escit én így taglalom:

¹⁾ Budenz József: *Magyar-Ugor összehasonlító szótár*. 221. lap.

<i>Szuomi :</i>	<i>Eszt :</i>	<i>Liv :</i>	<i>Cseremisiz :</i>
8 kah-deksan	kah-eksa ka-tesa kah-esa ka-tese ka-diks ka-iks	kaa-dikš köö-dikš	kan-dakše
9 yh-deksän	üh-eksa ü-tesa üh-esa ü-teze	uu-dikš üü-dikš	in-dekše in-dikše.

Mindezen számnevek hangkiejtést mutatnak vagy elő-, vagy utórészből a szónak. Így a szuomi 8-as teljesen így volna: kahd-deksan, 9-ese így: yhd-deksän; az eszt 8-asa így volna teljesen: kah-deksa, kat-tesa, üh-deksa, üt-tesa stb. stb. mint a taglalás mutatja.

Figyelemre méltó az is, hogy mind a három finn nyelv az 11-et, 12-öt stb. így fejezi ki: 1 a második 10-edből, 2 a második tizedből stb.; a 21-et, 22-öt stb. így: 1 a harmadik tizedből, 2 a harmadik tizedből stb. stb. Rövidebben így is mondják: 1 a másodikból, 2 a harmadikból stb. Még nagyobb figyelemre méltó, hogy a liv nyelv ezen ösztéteknél *tjum-on* (20) kívül *tön-t* is alkalmaz, mi a votják-zürjén *don*-hoz hűz, a hol *nül-don* 40, *vít-don* 50, *krat-don* 60, *sizim-don* 70 stb. Az liv *ükštuoistön*, *kakštuoistön* tehát = ükš-tūoist-tön 11, kakštuoist-tön 12.

Az Ugor nyelvek közül veszem a Magyarat, Vogult és a Lappot.

<i>Magyar :</i>	<i>Vogul :</i>	<i>Lapp :</i>
1 egy	äkve, aku	akte, okta, oŋta, oft, oufta
2 két és kettő	kit és kiti, kitag	kuökte, guökte, guöfta és gugtug
3 három	korom, hurum	kolma, golm
4 négy	n'ile	n'älja, nelje
5 öt	ät	vita, vit
6 hat	kat, xot	kuta, guta, gut
7 hét	sät	čieča, čieč
8 nyolcz	n'alalu, n'ollu	kakce, gakce, gafce
9 kilencz	antellu	akce ofce, oufce
10 tíz	lu	loge.
20 húsz	kús, hús	guoft loge
100 száz	sat	čuotte

Szükségünk lévén reá, megemlítjük az ostják és zürjén 8-ast: *t'amis*, *kökjamis*, meg 9-est: *ukmäs*, *okmäs*; továbbá a mordvin 20-ast: *koms*.

Mielőtt a 8-asok és 9-esek taglalásába fognánk, egy tudósítást kell előre bocsátanunk.

A régi nyelvek szép tulajdonsága, melynek hijával vannak az újabb nyelvek, az, hogy az észrevehető kettősséget külön idommal, a *dualisi* idommal fejezik ki, úgymond Grimm Jakab s így folytatja: »A mi nyelvtörténeteinkre nézve nagy becsü, hogy a szanszkriton, görögön kívül a litvai és ó-szláv nyelvek is dualist vallanak. A gótban meg oly erősek valának a dualisok, hogy Ulfilas, bár az Új-testamentom görög nyelvében nem is talált dualisra, azt mégis gótul kifejezé, valahányszor a dolog megkívánta.«¹⁾ — Az ugor nyelveknek is van dualisok, jelesen a Vogulnak, Osztjáknak, Lappnak, mi hát nálunk is némi becsü lehet, mert ezen nyelveknek régiségét bizonyítaná, Grimm szerint: a Magyaroknak nincsen dualisa, de némi nyomát az is őrzi. A vogul 2-ös *kít* meg *kíti* és *kitag*; a két utóbbi szó dualis, *kíti* az éjszaki vagy nagy Szozvai vogulban, *kitag* a Kondai vogulban; *kít* monnó nyelvjárásban közös szó. A lapp 2-ös *kuökte*, *guöfta* meg *gugtug*; ez utóbbi hasonlóképen dualis. A magyar 2-ös *két* meg *kettő*, ez utóbbi nyilván dualis, tehát a régi dualisnak maradványa, mint még az avuló *monnó* is.

Most taglaljuk a 8-asokat és 5-eseket. A Lappban a 8-as *kakce*, *gakce*, *gafce*; a 9-es *akce*, *ofce*, *oufce*. Szembetűnő, hogy ezen szók utótagja *ce* 10-et jelent, mert előtagjok: *kak*, *gak* vagy *gaf* nyilván a kettős számnév, valamint *ak*, *of*, *ouf* nyilván az egyes számnév. A magyar *nyolcz*-nak és *kilencz*-nek utótagja szembetűnően hasonlít a lapp 8-as ét 9-esnek utótagjához, ezt a *c*-t meg *cz*-t tehát azonos eredetűnek és jelentésűnek kell tartanunk. A vogul 8-as: *n'ala-lu* és *n'ol-lu*, 9-es: *antel-lu*. Ezek utótagja az egyszerű 10-es, *lu*: tehát *n'ala* és *n'ol*, valamint *antel* is, szükségképen, a finn (szuomi, eszt, liv) és a lapp nyelvek analogiája szerint, 2-öt és 1-et jelentenek. A magyar *nyolcz*-nak előtagja ime a vogul 8-asnak előtagjához hasonlít, kell tehát, hogy ezzel egy eredetű és egy jelentésű legyen. A magyar *kilencz*-nek előtagja egyikéhez sem

¹⁾ Grimm Jak. *Geschichte der deutsch. Sprache*. Dritte Auflage. Seite 670.

hasonlít a felhozott szóknak, de a svéd Strahlenberg, a ki a pultavai csata után 1709-ben orosz fogságba kerülván, tizenhárom évig forga a sziberiai népek, jelesen a vogulok és osztjások közt, s ezeknek számneveit is föl-följegyzé, a 9-et az osztjában *killien*-nek találta.¹⁾ Strahlenberg nagyon értelmes és szemes vizsgáló, s a múlt század első negyedében sokat lehet vala még az osztjások és vogulok közt találni, mi Reguly és Ahlqvist korában teljesen elenyészett volt. A magyar *kilen*(-cz) is tehát nem »unicum« a rokon nyelvcsoporthoz; jelentése pedig az analogia bizonyítása szerint nem lehet más, mint a vogul *antel*-é, mely nyilván 1-et jelent.

Kérdés most, honnan való a lapp *c*, (a *kak-ce* stb., *ak-ce* stb.-ben) s a magyar *cz* (a *nyol-cz*, *kilen-cz*-ben)? Láttuk a 10-et jelentő *deksa*, *teksa*-nak nagy változásait, melyek a szó-nak egész *c*-vé, sőt *s*-sé fogyását mutatják: nem lehet-e, sőt nem kell-e a lapp *ce*-t s a magyar *cz*-t is onnan származtatni? Én az előtt a magyar *cz*-t a *tíz*-nek összevonásából fejttem, mint azt Révai tette volt. De ha a *tíz* számszót a *teksa*-ból fejlettnek tartjuk, mint Budenz a »Magyar-Ugor összehasonlító szótárának 221. lapján alítja — mi ellen talán a zürjén és votják *-das* = 10, a rövid *a* miatt sem szólana, — kerülő úton is ugyanoda érünk, hogy t. i. a *teksa*-ból lett *tíz* és amabból. ebből is lett *cz*.

S ezt az összezsugorodott *cz*-t vagy *sz*-t képző tagnak találjuk a 20-at jelentő szókban is, úgymint:

Zürjén: Votják: Mordvin: Magyar: Vogul: Osztjá :
 kī-z' kuj-z kom-s hú-sz ku-s xu-s;

megtaláljuk a magyar harmin-cz-ban is.²⁾

¹⁾ Lásd: A *Vogul Föld és Nép*. Reguly Antal Hagymányaiból kidolgozta Hunfalvy Pál. Pest, 1864. A 4. lapon.

²⁾ Budenz »Magyar-Ugor összehasonlító szótárának« 221. és 420. 421. lapjain a kérdéses magyar *cz*-t a zürjén-votják *mīs*-ből eredezteti, állítását a magyar kilencznek és harmincz-nak *n*-jére s a mordvin *koms* = 20-nak *m*-jére támasztván. Szerinte tehát a *nyolcz* szó legelőbb *nyolo-msz*, azután *nyolo-nsz* volt, végre *nyol-cz-czá* lett. — De minthogy a *szól-sz*, *fül-sz* és hasonló *l*-es igék az *sz*-et nem változtatják *cz*-re, miért nem marad a 8-as is a *nyol-sz* mellett, mi annyira őszhangzott volna a

A finn-ugor számnevek azt hirdetik nekünk, hogy az illető nyelvek eleinte csak 7-ig számláltak, s hogy abban az időben szorosabb viszonyban is, azaz nagyobb geographiai közelségben, állanak vala egymáshoz, mert 1—7-ig lehető azonosak a számnevek. Azután, nem tudni mikor, mi oknál fogva, mindnyájan a tizedes számlálási módra térének s a tizes kifejezésére új szokat szerzének magoknak: ekkor azonban nem valának többé az előbbi geographiai közelségben egymáshoz, mert az új tizes számnevek már nem azonosak, sőt igenis különbözők. Meglevén az új tizes számnevek, a 7 és 10 közötti lézagot összetétek által toldák ki, mely összetétek azt az arithmetikai formulát fejezik ki: $2-10 (=8)$, $1-10 (=9)$. Ezen összetétek, mint láttuk, még nagyobb különbségeket mutatnak, mint az egyszerű 10-es számnevek. De a finn (szuómi, eszt, liv, vót, vepsz, orosz karjéliai) nyelvek szoros egységet tartanak mind az egyszerű 10-es, mind az összetett 8-as és 9-es számnevekben is: mi azt bizonyítja, hogy azok a tizedes számlálási módnak elfogadásakor még együtt valának s azután is együtt, legalább elég közel egymáshoz, maradának. ¹⁾

nyűlsz szóval is, s miért lett *nyol-cz-czá*, holott a vélt eredete, a *mis*, csak *sz-et* követelne? — Budenz szerint a *kilencz* legelőbb *kilemisz* volt s ebből vált *kilemsz*, *kilencz*. Itt is kérdés: miért nem maradt a nyelv a *kilemsz* mellett, holott a vélt eredete, a *mis*, nem követel *cz-t*? Továbbá, midőn a nyelv a *foganszik* mellett a *fogamszik*-ot is eltűri, mint a *terem-t-et*: miért nem tűri el a *kilemsz-et* is, holott a vélt eredete, a *mis*, szintűgy követelné az *m-et*, mint a *terem* azt a *teremt*-ben is megtartja. Végre a *kilen-t* támogatja a Strahlemburg *killien-je*: holott a *kile-t* eddigelé semmi sem támogatja. — Budenz a *harmincz*-nak eredetiebb alakját *harmo-ncz*-ra taglalja, mely *harmo-misz*-ből lett volt. De itt is az *sz*-ből miért vált szükségtelenül *cz*? Nagyobb az, hogy az 1466-ki biblia-fordítás és a Sz. Margitnak élete (A Sz. Margit élete, Pray kiadása szerint, a *harmicz* (harmyc) szót tízszer egymásután hozza fel az apáczák (soror-ok) előszámlálásában.) *harmicz*-ot írnak: azt lehet tehát vélni, hogy az *n* a *harmincz*-ban oly töltelék, mint a *dönt*-ben, holott *döl*-ből, *dül*-ből, *dült*, *döjt*, *dült* származnék, mely utóbbi divatos szó is. — Mi végre a mordvin *koms* = 20 szót illeti, azt *kom-s*'-ra taglalom, a mint a 20-at jelentő felhozott szók analogiája javasolja. Egyébiránt a *koms*' is a *kilemsz*-et támogatná, a mely nincs, nem pedig a *kilencz-et*, a mely van.

¹⁾ Nem szűkölködik tehát tudományos alap nélkül a *finn-ugor* nevezet.

Az ugor nyelvek, a 10-es, 8-as, 9-es számnevekre nézve különböztén a finn nyelvektől, valóban föltetsző, hogy viszonttag a 100-as (*sata, sad, száz, sôt, s'o, s'u, sada, čuõtte*) névben az összes finn-ugor nyelvek annyira egyezők, a mint rokon nyelvek csak megegyezhetnek. Föltetsző, ha ezt a számnevet az illető nyelvek sajátjának vesszük, mert hogyan birtak ebben jutni azonosságra, mikor az egyszerű 10-esben meg az összetett 8-asban, 9-esben annyira szétmentek? Pedig képzelni is alig lehet, hogy azok a nyelvek már geographiai közelségökben, tehát előbb, szereztek volna kifejezést a 100-ra, mintsem a 10-re meg az összetett 8-asra, 9-esre. De föltetsző, ha azt idegen, p. o. perzsa *szad* (ساز) szónak vesszük — mert hogyan bírt az idegen szó valamennyi finnekhez és ugorokhoz, elválásuk után is eljutni? De harmadszor föltetsző azért is, mert, lám, az 1000-es szóra nézve megint különböznek a finnektől az ugorok. Amazok a germán *tausend, tusent* szót fogadják el *tuhant, tuhat* alakban, a mordvin *tóžän* is ide tartozván: az ugorok úgymint:

a magyar,	vogul,	osztják,	zürjén	votják nyelvek
az <i>ezer,</i>	<i>sater</i>	<i>t'ár-es,</i>	<i>s'ur-s</i>	<i>s'ur-s</i>

szókat szerzék magoknak, melyek egymáshoz hasonlók.

Alítják, hogy az ugor nyelvek 1000-se is a perzsa *hezär* (هزار). Fogadjuk el ez alítást, s nem találunk kielégítő feleletet azon kérdésre: miért nem jutott hát el a finnekhez is, a mint eljutott volna a *szad*, ha a *sata, száz, čuõtte* esakugyan perzsa eredetű? Továbbá, ha elfogadjuk ez alítást, a magyar *ezer* szót, még a vogul *sater* szót is, könnyű ugyan a perzsa *hezär*-tól eredeztetni, de nem oly könnyű az osztják és zürjén-votjákat is abból kifejteni. Az osztjáknak tője *t'ár*, a zürjén-votjáké *s'ur*; amannak képzője *es*, emezé *s*, melyek nincsenek a perzsa szóban. Azért mégis lehet, hogy mind a 100-as az összes finn-ugoroknál, mind az 1000-es az ugoroknál perzsa eredetű.

Hanem a finn-ugor számneveknél legföltetszőbb tünevény az, hogy az 1—7-ig valók egyszerűek, a 8-as, 9-es pedig substractiót kifejező összetétek. A háromig való számlálásnál az *én te ő* (*az*) különbség lehet alapja; az ötig való számlálásé

bizonyosan az öt újj, valamint a tízig való számlálásé okvetetlenül a tíz újj, végre a húszig való számlálásnak a tíz kézmeg a tíz lábújj az alapja. Ez az ötivel, tízéval, huszával való számlálás az ember tagjairól van véve, az tehát nagyon természetes. De mi lehetett a *heti*-vel való számlálásnak az alapja.

E nagyon nyomós kérdésre a következőkben találunk feleletet :

Reguly Antal előtt Fischer munkáiból lehet vala legtöbb és legbiztosabb tudósítást meríteni a szibériai népekről, különösen a vogulokról és osztjákokról. ¹⁾ Fischer pedig Müller Gerhard Fridrik gyűjteményét használhatá, a ki 1736-ban a kamcsatkai küldöttség tagja lévén, a szibériai orosz levéltárakat kikutatta volt. Fischer a negyven szibériai nyelvekből szerkesztette szótárában azt közli, hogy vogulban *n'ile sät* hónapot, *kit sät* holdtöltét jelent. T. i. vogulban *sät* 7 és septimana; osztjákban is *labet*, *tlabet* 7 és septimana. Reguly, természetesen, ugyanazt találá, hogy *sät* 7 és septimana, *n'ile sät* pedig hónap. A magyar *hét*, a vogul *sät*, az osztják *labet* szók tehát megegyeznek abban, hogy 7-et és septimana-t jelentenek; az pedig nem a görög *ἑβδομάς* szónak fordítása, mert a pogány vogul és osztják nem a héber-keresztyén felfogásból vették azt. Legérdekesebb kifejezés a vogul *kit sät* = két hét, mely »holdtöltét« jelent, mert az világos bizonyítéka, hogy a vogul és a rokon népek a hold változásai után mérték az időt, melynek feltetsző szakasza a *n'ile sät*, azaz *hó-nap*. Ez a magyar szó is az ősi időmérésnek nagyon jellemző kifejezése, azonkívül egészen eredeti, a hó-nak, hold-nak 4 változását egy (*hó*-)nap-nak vevén. A hónapnak tehát 4 hete, *n'ile sät*-ja van, két hét múltával *holdtülte* áll be, azért neki a vogulban *kit sät* = két hét, a neve. A hétnek első napja a vogulban *sät pong* = a hét feje, magyarban *hét-fő*; második napja *mötit katel* = másod nap, magyarban *kedd*, azaz *kettel*, vagyis kettőd. Idáig együtt jár a magyar a vogullal, ezután elhagyja az eredeti

¹⁾ Fischer Joh. Eberhard. *Siberische Geschichte*. St. Petersburg, 1768. — *Quaestiones Petropolitanæ*. St. Petersburg. Kiadá Schlözer, Sz. Pétervárat, 1770. — *Negyven szibériai nyelvekből való szótár*. Kézirat Göttingában. Ebből szedé mind Schlözer, mind Gyarmathy a vogul és osztják szókat.

kifejezéseket, szlávokat fogadván helyökbe: szereda, csütörtök, péntek, szombat. A vogul folytatja így: *kormit* = harmad, *nilit* = negyed, *ütit* = ötöd, *katit* = hatod. t. i. katel = nap. Erre jó a *jüni* = nagy, vagy *jelping* = szent *katel* = nap; a magyar a szent napot perzsa-török szóval fejezi ki: *vasár nap* = bázār-güni (بازار گونی), mi bizonyosan csak *vásár-nap*; mert az innep vásár napja is. V. ö. a német *Messe* szót, mely misét és országos vásárt jelent. Ámde az *in-nep* szó a vogul *jelping*-vel rokon, habár kissé homályos is a rokonság.¹⁾

Az időnek feltetsző szaka a hold változásai szerint van ezen népeknél meghatározva, mi a következőből még világosabbá lesz. A *n'ile säit* = négy hét, 28 napot teszen, vagy magyarul »egy hónapot.« A vogul ezt *jongep*, *jonkop*-nak, azaz *forduló*-nak nevezi; *forduló* tehát a vogulban mind a hó = luna, mind a hónap = mensis.²⁾ Már 13 hónap, vagy 13 *jon-gep* egy *évet* teszen. Vogulban az évnek neve *táli-tuj*, vagy *tél-tuj* = tél-nyár. Sőt a *tél* szó egymaga is jelent évet, s Strahlenberg 1720 tájban igen csudálkozék azon, sőt azért, hogy telek szerint számlálják az időt, butának véli vala a vogult meg osztjákot; mert, úgymond, ha valamelyiktől azt kérdem: hány éves? avval felel, hogy születése óta hányszor esett le a hó, azaz a *telek számával*. Ide szúrom, hogy az esztben *tali* vagy *talv* tél; de az eszt is a »harmad fű« tinőt *kolme taline*-nek = három télesnek mondja. — Reguly szerint a vogul

¹⁾ A vogul *jelping* szónak töje *jel*, melynek megfelelője a magyar *id*; továbbá a vogul *p* képzőnek megfelel a magyar *ü*, *v* képző, tehát: *jel-p* = *id-ü* és *id-v* (v. ö. vogul sem = szem, sem-p = szem-ü, vogul kat = kéz, *kat-p* vagy *kat-e-p* kez-ü stb.). Végre a vogul *ng* képzőnek megfelel a magyar *s* képző, tehát: *jel-p-ng* (*jelping*) = *id-ü-s*, *id-v-es*. A vogul *jelp* ennél fogva mind etymonja mind jelentése szerint azonos a magyar *idv*-vel.

Az eszt nyelv is megtartotta a napok eredeti neveit, így: *esmis püev* első nap = hétfő; *teizi püev* másodnap = kedd; *kolma püev* (kolmas p.) harmadnap = szereda; *neljä p.* (neljäs p.) negyednap = csütörtök; *r. de p.*, ez a svéd *fre(dag)*, német *frei(tag)* után = péntek; *pöl' püev* fél-nap, fél-innep = szombat; *püha püev* szent nap = vasárnap. Az eszt *püha püev* jelentésére nézve azonos a vogul *jelping katel*-lel.

²⁾ A vogul *jonjep*, *jonkop* szónak képzése: *jong*, *jang* fordul *jongem*, *jangem* fordúlok; *jong-p* forduló.

tuj-nak (nyár-nak) három része van: *tuojta* = tav-asz, tulajdonképi *tuj* és *täkus*, *tähus* = ősz. Az év tehát 13 hónapból áll, melyek is következők:

A Szoszra melléki voguloknál:

1. jäni pol' jongep = nagy fagy-hó;
2. jang natne j. = jégfolyó hó, mikor a folyók zajlani kezdenek;
3. lopta jongep = levél-hó, mikor a fák leveldedzenek;
4. tuv (tuj) kotil j. = nyárközepe-hó;
5. ojt-túr jongep = réti-tó hava, mikor az áradó folyók tavakat csinálnak a síkon;
6. vor-túr jongep = hegyi-tó hava, mikor hegyi tavakban halásznak;
7. soher jongep — lazaczhó, lazaczfogás hava;
8. man' tähus (täkus) j. = kis ősz-hó;
9. jäni tähus (täkus) j. = nagy ősz-hó;
10. sank jongep = derék-hó (Ahlqvist szerint sank = derék, tehát azon hó, mikor derékig sülyed az ember az új hóban?);
11. tál kotil j = télközepe hava;
12. redin josä j. (Regulynál: réting juos uj j.) = ravasz sas hava;
13. man' pol' jongep kis fagy-hó.

A Konda melléki voguloknál:

1. pol' jongep = fagyhó;
2. kuřum řeř jongep = geréb meritő hó, mikor halászó gerebet merítnek a vízbe? Reguly szerint: kátra pom jong = avar fű-hó; májushó;
3. tári náj j. = fenyű lé-hó, Reguly szerint tári il' jongep = fenyű-lé hava;
4. kal' naj j. — nyír-lé hava;
5. jäni tots j. — nagy szárazság hava;
6. viř tots j. — kis szárazság hava;
7. Semno katel j. — Simeon napja hava;
8. Pührou j. = fátyolhava, Mária fátyla innepéről;

9. viš täkus j. = kis őszhó ;
10. jäni täkus j. = nagy ősz-hó ;
11. tál jät j. = télközepe hava ;
12. jasi jongep = sas hava ;
13. šah jongep = világosodó hó, mikor nőni kezdenek a napok.

Ezeket a hónap-neveket Ahlqvist gyűjté össze vogul utazásában (1858-ban). Regulynak sejtése sem lévén a 13 hónapos évről, a déli (Loszvai) vogulok hónapjait így jegyzé fel: 1. januarius *täl-jät jongp* = télközepe hava, v. ö. a szoszvai és kondai 11-dik hónapot. — 2. *sah jongp* = világosodó hó, v. ö. a kondai 13-dik havat. — 3. márczius *tajna j.* havon futás hava — 4. ápril, *pol' jongp* = fagyhó, mert a nappal olvadó hó éjjel újra megfagy; v. ö. a szoszvai és kondai 1-ső hónapot. — 5. május, *kátra pom jongp* — kátra (?) fű hava. — 6. június, *täri il' jongp* = fenyű-lé hava; v. ö. a szoszvai és kondai 3-dik hónapot. — 7. július, *kal il' j* = nyír-lé hava; v. ö. a kondai 4-ik hónapot. — 8. auguszt. *tuts jongp* = száraz hó, vagy *tuj kvütl j.* nyár-közepe hava; v. ö. a szoszvai 4-dik s a kondai 5-ik, 6-dik hónapot. — 9. szeptember, *alti n'oyalp jongp* = fias vadréceze hava? — 10. október, *kvar jongp* = a kvar (nevü madár) hava, 11. november, *uš tügus j.* = kis ősz-hó. 12. december, *jüni tügus j.* nagy ősz-hó: v. ö. a szoszvai 8-dik és 9-dik, s a kondai 9-dik és 10-dik hónapot. — Látjuk, hogy mind e hónapnevek részint az időszakokról, részint természeti jelenségekről, részint madarakról vannak véve. — A kondai 7-dik és 8-dik hónap már keresztyén ünnepekről neveztetik.

Az Irtisi osztjókknál:

1. Xujem tilis' = ivó hó, mikor a halak ívnak, április;
2. unž ele tilis' = fenyű-lé hava;
3. sümet ele tilis' = nyír-lé hava;
4. var tilis' = geréb-hava, mikor gerebet merítenek a vízbe halászás végett.
5. pünu verda tilis' = fű csináló hó, széna hava;

---

¹⁾ Bulletin de la Classe des sciences historiques de l'Academie imp. de St. Petersbourg. XVI. tom. 1. 2, 4, 5. nr.

6. tunt-vasa-menda t. = lúd-kácsa menés hava, mikor a ludak, kácsák elköltöznek ¹⁾
7. v̄elek-juh tilis' = fa vedlő hó, mikor a fák leveleiket hullatják.
8. kurang xuj tilis = gyalog ember hava, mikor a jég már elbirja az embert ;
9. tavang xuj tilis' = lovas ember hava, mikor a jég a lovast vagy a kocsit is felbirja ;
10. ěne tet čenč tilis = nagy tél-hát hava ;
11. áj tet čenč tilis = kis tél-hát hava ;
12. v̄ót tilis' = szél hava ;
13. varngai tilis' = varnju hava.

Ezeket a neveket Castrén irataiból közölte Schiefner Antal. Lásd. »M. Allex. Castrén's Versuch einer Ostjakischen Sprachlehre. S. Petersburg 1858.« A 116. lapon.

A finneknél:

1. ěnsimmäinen sydän-kuu = első szív (középső) hó, vagy, talven sydän = tél szive ;
2. toinen sydän-kuu = második szív-hó ;
3. vaahto-kuu = hab-hó ;
4. huhti-kuu = erdő-égető hó, mikor az erdőt égetik, hogy azután megszántsák, bévessék ;
5. sulama- vagy touko-kuu = olvadás vagy vetés hava ;
6. kesä-kuu = nyárhó ;
7. heinä-kuu = széna-(csináló) hó ;
8. mätä kuu = hév-hó, vagy rothasztó hó ;
9. elo-kuu = élet hava, aratás hava ;
10. syys-kuu = ősz-hó ;

¹⁾ A vogulok *mart*, *mort* szóval nevezik azt a messze, hitregés földet, a hová a madarak költöznek, tehát azt *mart-má* vagy *mort-mü*-nek hívják. *Mortmü uj* költözőkődő madár ; *mortmü l'ah* a hadak útja az égen, téj-út, melyet a finneknél is *linnun rata* = madár-útnak, neveznek. *Marti* = szélső. A vogul *mart* szó tehát az égnek látszó szélét jelenti, s igazán azonos a magyar *mart* szóval. A vogul *mart* az *i* képzővel »szélső«-t jelent, mint az *ül* (fel), *lu* (le) ugyanazzal »felső«-t, »alsó«-t tesznek. Postpositionalis jelentését a rokon *mirt* szónak Budenz József Magyar-Ugor összehasonlító Szótárának 603. lapján mutatja fel.

11. loka-kuu = sár-hó ;
12. routa-kuu — fagy-hó ;
13. joulu-kuu = karácson-hó Ez a *joulu* név a skandinávoktól van véve.

Ezen finn hónapok neveit Lönnrot tudósításából vette Schiefner, lásd: Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen, von Dr. Aug. Ahlqvist. Deutsche umgearbeitete Ausgabe. Helsingfors 1875. A 258. lapon.

Az osztják hónap-nevek, úgy mint a vogulok, a természeti jelenségekről vannak véve; az 5-dik, a *pum verda tilis* fű (széna)-hó, marhatartásra vall. — A finn hónapnevek már földművelésről is vannak véve, nemcsak a természet jelenségeiről. A *huhti kun* = égető hó vagy égetés hava föltetszhetik a magyar olvasó előtt, a ki nem is gyanítja, hogy a szláv eredetű *ugar* szóban annak fordítását bírjuk. Az egész éjszakon az erdős vidékek lakosai a földművelést erdő-égetéssel üzték hajdan; a nyelvek tanúsága szerint pedig nemcsak a finnek, hanem a szlávok is tették azt; a finnek mai napig folytatják, csakhogy már a törvény szabályozza s az erdők kímélése mind szűkebbre szorítja. Az égető földművelést avval kezdi a finn ember, hogy levág egy darab erdőt, a fát-cserjét felgyújtja s elégeti. A hamu megszírozza a földet, a mely azután néhány évig bővecskén terem. Akkor megint odahagyja a szántó-vető, míg azt újra bokor-fa belepji, a mikor ismét égetik. Az *ugar* szó is égett földet jelent, mert az a szláv *uhor. Uhoreni, -a, -uo* = égetett és ugarolt; *uhorim* égetek, ugarolok. — A régi egyszerű földművelés korában az égetés havát (*huhti-kuu*) természetesen a vetés hava (*touko-kuu*) követi; az a finn április, ez a finn május. — A *széna-hó* a magyar előtt is világos; az *elo-kuu* = élet hava, pedig nagy egyezésről tanúskodik a finn és magyar között. A magyar élet szón nemcsak a tulajdonképi életet, hanem azt is értjük, a miből ember-állat él. *Élet, eleség* nálunk is gabona, enni való. A finnben *elä* = él, *elo* = élet; *elo-kuu* = élet-hó, a melyben az életet, gabonát aratják. A finnben az első két hónap a tél első és második szívének mondatik: Faludynál egyszer az érkező bundás vendég azt mondja: *tél szívében* vagyunk; erre nézve is hasonló a finn és magyar felfogás. Külömben a mostani 12 hónapos finn évben a januáriust *tam-*

mi-kuu-nak nevezik. *Tammi* tölgy-fát jelent: hogyan nevezhetni tölgyről az első, tél szivét tevő hónapot? Ahlqvist előbb azt az »erős hideggel« magyarázta volt, melyet az erős fával hasonlított volna össze a régi finn. Most azt hiszi, hogy a tölgynek keménysége s a hidegnek keménysége nagyon mesterséges összehasonlítás, hogysesem természeti népnek tulajdonítsuk.¹⁾ Ámde mi megemlékezünk az 1539-ben megjelent »Grammatica Hungaro-Latina«-ra, a melyben Sylvester a januariusnak régi magyar nevét *eröss hó*-nak hozza fel, mi a finn tölgy-hó = *tammi kuu* jelentése mellett szól. Sylvesternek nem volt sejtelve a finn hónapokról, ő a magyar nép felfogását tisztán, hasonlítató tekintet nélkül, közölte.

A 28 napból álló 13 hónap 364 napos évet teszen: vajjon észrevették-e a rövidebbséget az illető népek, s ha igen, hogyan segítettek a bajon? Meglepő feleletet arra Hupel-nek 1782-ben megjelent könyvében találunk, a hol ezt olvassuk: »Az őszi parasztok (az Oesel szigetén lakozó esztek), a kik írni nem tudnak, úgy készítenek magoknak kalendáriumot, hogy egy zsineggel összefűznek hét kis deszkácskát s azoknak 13 lapján a magok jegyeit festik. Minden lapon egy 28 napból álló hónap van (tehát összesen 13 hónap). Ezen kalendáriumból egyszeribe a hétnak minden napját, innejét vagy akármely napot megtudnak, mert mindegyiknek saját jegye van. *Minden évet egy nappal utóbb kezdenek számítani.*«²⁾ Ime a meglepő felelet. Tehát az írni nem tudó esztek még 1782-ben az ősi kalendáriumot használák, mely szerint nemcsak észrevették a 364 napos évnek rövidebb voltát, hanem azt egy napon való átszökéssel ki is egészítik vala, egy nappal utóbb kezdvén minden évet számlálni. Ezt az elhagyott napot az esztek *átlépő* napnak »üle astja päivä«-nek nevezték. Könnyű felfogni, hogy az esztek, ha kellett, két napot is hagytak ki a számlálásból, tehát két napon léptek által az új év kezdete előtt. Ez történt az *üle astja astaj* = átlépő esztendőben. Ekképen oly egyszerű

¹⁾ Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. 258. lap.

²⁾ Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, herausgegeben durch A. W. Hupel. Riga (I. B. 1774.; II. B. 1777.) III. B. 1782. A 366. lapján.

módon tökéletesíték a 13 hónapos évet, a mint azt egy nagy műveltségű és tudományú nép sem tette.

Most az új vagy keresztyén kalendáriumban az *átlépő nap, átlépő esztendő* kifejezéseket az »intercalaris dies«-re, »intercalaris annus«-ra értik, pedig az átlépés fogalma ellenkezik a betoldás fogalmával, melyet az intercalaris szó kifejez.

Finnben a »karkaus« szó szökést jelent; megvan abban a nyelvben is a *karkaus päivü*, a *karkaus vuosi*, azaz szökés-nap, szökés-év, melyet ott is az intercalaris dies-re, intercalaris annus-ra fognak. Észre is vevé a finn szótár-író, Renvall, az ellenmondást a »karkaus vuosi« és az »annus intercalaris« között, azért mondá a finn szóról: »*vox male ficta*,« mert ő még nem tudja vala, hogy az csak a hajdani 13 hónapos évre illik, nem pedig a mostani 12 hónaposra, mely minden negyedik évben betold egy napot. A magyar nyelv is most a *szökő napot, szökő évet* az intercalaris napra, intercalaris évre érti, az ellenmondást nem vevén észre, a mely Renvallnak már 1826-ban feltűnt.¹⁾ Fogarasi János, a Magyar Nyelv Szótára V. köt. 1444. lapján az úgynevezett »Mátyás ugrása« kifejezéssel akarja a *szökő* napot, évet megfelejteni, minthogy a negyedik évben »a bőjtelő 23-dik és 24-dik napja közé egy nap todatik, ennél fogva a különben 24-dikére eső Mátyás napja egygyel hátrább, bőjtelő 26-kára, ugrik vagy szökik.« A magyar *szökő* szó is a régi 13 hónapos évnek egy becses maradványa, emléke, a melyben a szó nem egyik napról más napra vale ugrást, hanem átszökést, számba-nem-vevést jelentett volt, mit a francia *sauter* is jelent, mikor azt mondják: *il a sauté deux lignes, deux feuilles* — átszökött két soron, két levelen, nem vevén azokat számba.

Hát a magyarnak is 13 hónapos éve volt-e hajdanában? Bizonyosan ilyen évvel jött ez új hazájába. A hold forgása és változásai minden népnél az első idő-határozók valának; a napi esztendő később lön uralkodóvá. »*Da sich nach dem mondwechsel, der augenfüllige wochen darbietet, die zeit leich-*

¹⁾ Lexicon linguae Finnicae cum interpretatione Latina et Germanica. Auctore Gustavo Renvall. Aboae 1826. Pag. 164.

ter bestimmen lässt, so scheinen unsere vorfahren neben dem sonnenjahr für den gemeinen gebrauch *ein mondjahr gekannt zu haben, dessen dreizehn monate* den zwölfen des sonnenjahres entsprachen. Die wiederkehrende periode von 28 Tagen hiess darum *mênôths, mánod.* 1) Mondjuk magyarul: azért nevezi a magyar nyelv a meg-megforduló 28 napos időszakot *hónap*-nak.

A napi esztendő később lön uralkodóvá; ez megis zavará a holdi esztendőt. Mert a napi esztendőnek 12 hónapja szerint 12 holdi hónapot fogadának el a világ eseményei vagyis az emberiség nagy műveltsége útjában eső népek, s kénytelenek valának *embolismusok*, betoldások, vagy egész hónapok hozzátoldása által kiegyenlíteni a holdi esztendők hiját. Így támada az igen mesterséges időszámítás mind azon népeknél, melyek máig a holdi esztendőt megtartják, elhagyván a 13 hónapot és az egy vagy két szökő napot. 2)

1) Jac. Grimm. Deutsche Mythologie. Dritte Auflage. II. Bnd. 671. lap.

2) A magyar *év* szónak megfelelői a finn *vuote*, eszt *vöd, vöz'*, zürjén *vo*, osztják *öt, ötl.* Lehetetlen nem egy tövűnek tartani mindegyiket, úgymint a magyar *éj*, finn *yö*, mordvin *ve, vei*, vogul *ët* és *jej*, osztják *ät* szókat, s mint a magyar *ij*, vogul *jaut, jajt*, osztják *jugol*, finn *joutse* szókat. Budenz azonban *Összehasonlító szótára* 803. lapján a magyar *év* szót a finn *ikä* (*ijän*), mordvin *ie, i*, cseremisiz *i*, lapp *jape, jake* szókkal veti össze, s a *folyás* képzetéből magyarázza. Nekem úgy látszik, ha épen valami képzetből lehet vagy kell az *évet* magyarázni, azt az *öv* képzetéből magyaráznám, melynek megfelelői a finn *vyö*, eszt *vöö*, zürjén *vön'* szók. Az *öv* képzete magába térőt, kerülőt fejez ki, mint a latin *annus*, a görög *ἐνιαυτός*; s ez jobban illik az *év* képzetéhez, mintsem a *folyás*, *elfolyás* képzete. Ha képzetre építünk s kell, hogy építsünk, inkább az *idő*-t magyaráznám a *folyás* képzetéből, mert az *idő* nem tér magába vissza, mint az *év* képzete; »az idő eljár«. Ennél fogva én a vogul (*ent-int-*) *entep*, osztják *endep* = *öv* szókat is nem az *idő*-vel kötném össze, mint Budenz *Összehasonl. szót.* 809. lapján, hanem inkább az *év*-vel, *öv*-vel.

Budenz említett szótára 559. lapján a finn *vuote*, *év*, szót a finn *vuoto fluxus, vuottaa fluere* szókból — a *folyás* képzeténél fogva — eredezteteti. De lehet-e ugyanezekből a megfelelő eszt, zürjén, osztják szókat is eredeztetni?

A magyar *esztendő* szónak a finn *ajastaika* felel meg, mely *ajastaika* (= időből idő) *össztét*; esztben is, de nagyon rövidítve: *astag*. A magyar szó is *össztét*: *esztén* és *idő*. Mátyás Florián (Nyelvtud. Közlemények

Az összes régiségben a 7-es szám szent szám. Ezt is a hold *hét* napos változásai tevék szentté. A vogul teremtés mondája igazán még is szenteli a hét számot. *Hét* éj *hét* nap után születik az *Elmkals*, a vogul demiurgos. *Hét* foku lajtortján megyen az fel Numi-Taromhoz, a ki *hét* fonatú haját leeresztve ül a fényes asztalnál. *Hét* tél elmulta után, *hét* nyár elmulta után (tálá *sät* olmä juipoált, tujä *sät* koltmä juipoált) történik minden nagy dolog; Numi-Tarom *hét*-féle halat ereszt a tengerbe; *hét* tél, *hét* nyár elmulta után *Elmkals* megnézi a tengert s teliden telinek találja hallal stb. A magyarok *hét* vezér alatt költöznek be; ma is *hét* megyében, *hetedhét* országban ennek-annak nincsen hozzáfoghatója a mesében; a régi löcsei kalendárium *hét* országnak szólt. — Darius Hystaspest *hét* fő perzsa választá királylyá. Mai napig nagy szerepü a *hefte* szó, mely 7-et és septimana-t jelent a perzsáknál is. Homeros születésének helye miatt *hét* város versengett; *hét* fejedelem szállotta meg Thebét; *hét* bölcs tette híressé Görögországot; a Tutinameli-nak meg a középkornak *hét* bölcs mesterét és *hét* szabad tudományát ki nem ismeri? a *hét* világ csudáját még én is tanultam a históriában.

Hogy a trójai háború *tíz* és nem *hét* esztendeig tartott, hogy Herkules *tizenkét* és nem *hét* munkát végzett: ez már a *tizes* számlálási módnak és a *tizenkét* napi hónapnak tulajdonítható, úgy hiszem én.

Ha, mint tagadni nem lehet, a *hét* számot a hold változásai tették annyira nevezetessé; ha a mi nyelveinkben a hetes számláló mód a hold változásai után képződött: nincsenek-e más nyelvekben is 8-as, 9-es féle összetétek, vagy legalább némi némi nyomaik, a hold vált zásai minden népnek első időméréssei lévén? A török nyelvekben nem világosak afféle összetétek: de Vámbéry szóbeli tudósítása szerint a közép-ázsiai tatárok a sekiz (8), dokuz (9) helyett olyan kifejezéseket használnak, melyek világosan azt jelentik: kettő hiján tíz, egy hiján tíz. Ugyan azoknál *atna* 7-et és septimana-t jelent. A mongol-

---

1864. folyamának 336. 341. lapján) az *esztén* szót ez-tenre taglalja, s példákkal bizonyítja, hogy *esztén-nap* annyi, mint *hét* (septimana); és *esztén-idő*, *esztendő* annyi, mint *év*. A magyar *esztendő* szó tehát más szókból van szerkesztve, mint a finn *ajastaika*, azaz: időből-idő.

mandsu nyelvekben olyanféle összetéteknek határozottan nincsen nyomuk.

De már az árja nyelvekben feltetsző a 8-as. A görög *ὀκτώ*, a latin *octo*, a sanskrit *aštu*, a gót *ahtau* dualisi alakok, mit a görög *ὀκτά-πους*, *ὀκτα-δάκτυλος*, *ὀκτά-πηχυσ* (nyolcz-lábu, nyolcz-újjú,- újjnyi, nyolcz-réfnyi) is hirdetnek, melyekben az *ὀκτα* dualisi képző nélkül látható. Az *octo* és társai Meyer Leo szerint is, dualisi alakok. ¹⁾ Mit jelenthetnek e dualisok? Meyer azt véli, hogy az eredeti *okta* talán (»möglicher Weise«) a négy újjat jelentette a hüvelyk-újj nélkül, tehát dualisa két négyet, azaz nyolczat, fejezett ki.

Ez a magyarázat igen mesterséges eljárást teszen fel; mert hogy valaha a négy újjat mint *egy* kiállót fogták volna fel, csak akkor lenne hihető, ha az úgynevezett történelem előtti embert *összenőtt újjúnak* képzelnök, mit lehetetlen tennünk. Ha magokat az illető nyelveket kérdezzük, azt felelik, hogy a szanszkrit *una-vinçati* annyi, mint: egy(-hián) húsz = 19; hogy a latin: *un-de-viginti*, s a görög *ἕνος δέον εἴκοσι*, (= egynek híjával húsz, azaz 19) ugyan azt jelentik; ezen kívül a görög mondhatja: *δυσῶν* vagy *δυοῖν δέον εἴκοσι* azaz: kettő hián húsz = 18, valamint a latin is: *duo-de-viginti-t* = 18-at mond; sőt a görög még többet is fejez ki akképen, p. o. *νῆες μᾶς δέουσαι τεσσαράκοντα* = hajó egy hián negyven, azaz 39 stb. Látván tehát, hogy ezek a nyelvek is egynek vagy kettőnek levonását oda értve vagy világosan kimondva fejeznek ki számneveket, sokkal természetesebb azt vélnünk, hogy az *octo*, *ὀκτώ* *aštu*, *ahtau* dualisok levonást fejeznek ki, s hogy valaha ezen nyelvekben is a hétig való számlálási mód nem vala ismeretlen.

Dél-Indiában a Dravida népek vannak, melyeket az árja beköltözés tolt volna éjszokról délre. A dravida nyelveket az altaji, sőt ugor-finn nyelvekhez hasonlóknak mondá először a dán Rask, ²⁾ azután erre Müller Miksa egész nagy

¹⁾ »Sie scheinen nichts anderes zu sein, als Dualformen einer alten Grundform auf *a*.« Die Gothische Sprache, von Leo Meyer, Berlin, 1869. Seite 710, 711.

²⁾ Nyelvtud. Közlemények 1878-ki folyamának 27. lapján.

ethnographiai elméletet raka; ¹⁾ az angol Caldwell is, a ki a dravida nyelveket tudományosan egybehasonlítja, Rask véleményét fogadá el. ²⁾ Én csak Caldwell munkájából ismerem, különösen a Tamilt és a Telugut, a melyeknek számneveit felhozom.

Tami' számnevek:

1. ôr, oru, onru, ondu; — oruvan egy ember, orutti egy nő.
2. îr, iru, irandru; — iruvar két ember; irattu kettős; ira-badu 20; ira nuru 200.
3. munru, mundru; — mûvar, mûvaru három ember; mu-pattu 30; mur nûru 300.
4. nâlu, nângu; — nân-padu 40; nân-nûru 400.
5. eindu; eivar öt ember, impulan öt érzék; eim-badu 50; einžuru 500.
6. âr, aru; — aru-badu 60; aru-nûru 600.
7. êru; — êru-badu 70; êru-nûru 700.
8. ettu; — en-badu 80, en-nuru 800.
9. onbadu; — ton-nûru 90, tol-âjiram 900.
10. pattu; — 100 nûru; 1000 âjiram.

Telugu számnevek:

1. oka	6. âru
2. rendu	7. edu
3. mundu	8. enmidi
4. nâlagu	9. tonmidi
5. eidu	10. pati. — 100 nuru.

E két nyelvnek számnevei egymásnak annyira rokonai, hogy egy nyelvének lehetne tartani. A 10 a tamilban *pattu*, a teluguban *pati*. A tamil 9-es *onbadu* nyilván a *pattu* = 10-et mutatja, meg *on-t*, melyet az *onru* (1.)-ben találunk; tehát *on-badu* ugyanaz, mi a finn *yhdeksin*, a magyar *kilen-cz*, a vogul *antel-lu*, azaz 1—10. A tamil 8-as *ettu*. Ennek első tagja nyilván *en*, melyet az *en-badu* = 80, világosan feltüntet. Az

¹⁾ Nyelvtud. Közlemények 1878-ki folyamának 32. 34. lapján.

²⁾ U. o. 30 stb. lapján.

ettu tehát en-tu, a pattú-nak, 10-nek csonkáját mutatván, s ez által különbözvén a 80-at jelentő en-badu-tól. Megvan az en a telugu en-midi-ben is, mely 8-at jelent.

A telugu en-midi = 8, ton-midi = 9 hasonló szerkezetek. A midi nincs meg ugyan a tamil-telugu számnevek között, de az 1-et jelentő ton-t a tamil ton-nuru-ban (90) és tol ájiram (900)-ban találjuk meg. E két szerkezet tulajdonképen annyit tenne, mint 1—100, 1—1000, de valóban 10—90-et, 100—1000-et jelentenek. Hasonlóan a vogul n'ol-sat, antel-sat szók nem 2—100-at, 1—100-at, hanem 20—100-at, 10—100, azaz 80-at, 90-et tesznek. A telugu en-midi, ton-midi bizonyosan 2—10, 1—10-et jelentenek. A tamil meg a telugu tehát azon nyelvekhez tartoznak, melyekhez a tizedes számlálási mód szintén utóbb jutott el.

Egyébiránt a dravida és a mi nyelveink között idomi vagy morphologiai hasonlóságon kívül szótári hasonlóságot találni nem lehet, kivéve néhány véletlenséget, melyenek majdnem valamennyi nyelvben előkerülnek.

Lássuk már, mit találunk a 8-as, 9-esre nézve a malaji nyelvekben, a melyek okot adtak ezen egész értekezésemre. Marre Arisztid, ki már több munkát adott ki a malaji nyelvek és irodalmak köréből, több rokon nyelvek számneveit közlé velem, melyek természet szerint megegyezők a Müller Fridrik előadásával. Én a szorosán vett malaji számneveket választom ki.

1. sa, isa	6. anam
2. duva	7. tudjoh
3. tiga	8. dulapan
4. pat, ampat	9. selapan, sambilan,
5. lima	10. sa-puloh.

Ezen nyelvekben a d, l, r, g hangok egymássá változnak; tehát d és l helyett r; g helyett meg l áll stb. Azért duva; (2) úgy is hangzik: ruva; lima, (5) így is: rima, rimi, sőt dimi is; tiga (3) így is: tila, telu, tolu stb. A sa-puloh (10) azt jelenti, hogy egy tíz; a puloh szó tehát 10-et jelent. De azt jelenti a lapan szó is. Ennél fogva világos, hogy a 8-as, 9-es így taglalhatók: du-lapan, se-lapan, vagy sam-bilan; s hogy azt teszik: 2 hián 10, 1 hián 10. Tehát ezekben a nyelvekben is megtaláljuk az érdekes szószerkezeteket a 8-ra és 9-re nézve

Marre Arisztid az Uj-Guinea, Triton nevü öble lakosáinak, kik a papuákhoz tartoznak, számneveit is közlé velem, melyek így folynak:

1. bamosi	6. rim-samosi
2. ruêti	7. rim-ruêti
3. turu	8. rim-turu
4. faat	9. rim-faat
5. rimi	10. utsia.

Ezek a számnevek világosan a malaji nyelvekből vannak véve. *Sa*, (vagy *sam*?) a malaji *sa* = ¹⁾, tagala *i-sa*, javai *sa* stb. *Samosi* tehát egy új hozzátétet mutat, mint a *ruêti* (2). A malaji *duva* a javaiban *ro*, malagaiban *roa* stb.; a papuák a *ru*-hoz *êti*-t tesznek, melynek olyan jelentése lehet, mint az 1-esnek a *sam-osi*-nak. — A *turu* (3) a malajiban *tiga*, de a dajakban és más rokon nyelvben *telo*, *telu*, *tolu*, a formosaiban *toroa*. — *Faat* (4) a malajiban *pat*, *ampat*. — *Rimi* (5), a malajiban *lima*, a malagaiban *dimi*. E szó »kéz« jelentésű mindenütt, tehát *öt* és *kéz* egy szó ezekben a nyelvekben, mint a *hét* a mi nyelveinkben németül »Sieben« és »Woche.«

A mi különösen feltetsző, az, hogy ezek a papuák a malaji nyelvekből vették át a számneveket, de megmaradtak az ötös számlálási módnál; mert látjuk, hogy számneveik, 6—9-ig össze vannak téve, így 5 + 1, 5 + 2 stb. Az *utsia* = 10 alkalmazsint annyit teszen, hogy »egy tíz«, mert az *ut* = egy, a bisajóban *w-sa*, az ibanagban *itte* stb.

A számnevekben az úgynevezett történelem-előtti kornak sok eseményét vissza-visszatükröző tanúság rejlik. Az ötös, tízes, húszas számlálási módok kétségen kívül az ember újjain alapszanak, a hetes számlálási módra a hold változásai tanították a népeket. S minthogy a hold változásai mindenütt az első időhatározások valának, az első naptár bizonyosan sok népnél 13 hónapos évet mutata. Mely nép volt eme naptár szerkesztésében más népek tanítója, nem tudni; talán mind a hetes számlálási mód, mind a 13 hónapos év többféle népnél keletkezett eredetileg. Azt sem tudjuk, hol támadt először a tízes számlálási mód, s

¹⁾ *The native race of the indian Archipelago-Papuans*. London, 1853. By George Windsor Earl.

mikor, hogyan jutott a hetes mód szerint számláló népekhez. Annyi bizonyos, hogy a hetes számlálási mód megelőzte a tízest, valamint a 13 hónapos év a 12 hónapost előzte meg.

De vajjon igazán a 13 hónapos év előzte-e meg a 12 hónapost? Amaz tökéletesebb tudását teszi föl az év valóságos hosszának, mintsem várható a legrégibb időben. Ha tudva van, hogy az évnak 52 hete van, könnyű azt 13 hónapra szétszítani. De melyik nép számította ki legelőször az 52 hetet? s melyik népet illeti meg a tisztelet azért, hogy évenként egy szökő nappal, azaz egy napot nem számlálva, kell kiegészíteni az évet?

Amelung, a ki 1881-ben az Eszt Tudós Társaságban a régi eszt-naptárról értekezék, azt véli, hogy az esztek ázsiai hazájokból hozták magokkal azt az időszámlálást, melyet a mongolok utján a sinaiaktól vettek volt.¹⁾ Lehet, én nem igazolhatom; de még sehol nem találtam, hogy a sinaiak oly egyszerű elmés módon egészítették ki az évet, mint az esztek, s mint a többi népek, a melyek nyelvében a *szökő napot*, *szökő évet* jelentő kifejezések megvannak. Az angol »leap year« szószerint azt teszi, mit az eszt »astja astag;« a régi angoloknál tehát hasonló eljárás volt az év meghatározásában, mint az eszteknel. De ki ügyelt még erre?

Hupel 1782-ben közlé tudósítását a régi eszt kalendáriumról, a szemes és csakugyan igen sokat felölelő Grimm Jakab mégsem említi meg a »Német Nyelv Történetében«. a hol bőven szól a különböző népek hónapjairól. Még Ahlqvist sem tekint reá, a Míveltségi szökről írt munkájában, pedig Ruszwurm C. már 1855-ben 10 eszt ó-kalendáriumot ismerete meg Revalban. Sok van, legalább lehet, hogy még el van temetve a népek régi maradványaiból, a melyekre a tudomány figyelme csak most, s többnyire keresetlenül esik reá.

¹⁾ *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat*, 1881. Dorpat, 1882. Seite 154—171.

U T Ó S Z Ó.

Az *esztén*-re nézve (lásd a 23. 24. lap jegyzetét) még következőt említem meg. Báthori biblia-fordításában (Mózes II, 25.) olvassuk: »Es teleek be az után *esztén-nap*, mikoron megverte isten az folyó vizeket.« Ezt Károlyi Gáspár így fordítja: »És hét napig tartá az Úrnak ostora a folyó vizeken.«— Bethlen Gábor 1621. május 22-kén Thurzó Szaniszlónak írta: »Ha Forgács az országnak régi megírott törvényének és szabadságának módját szemé előtt akarja viselni, in generali diaeta kellett annak promulgálásának lenni, melyre mű ihon ez jövő *esztén-kedd* (*sequentem quindenam*) rendeltük a vármegyéknek. Régi m. Nyelveml. III. 306. lapján.

Tehát *esztén-nap* = egy hét; *esztén-kedd* = két hét; *esztén-ídő* = egy év.

Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről. tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartottgyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékezésed. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandsuk szertartások könyve. Bálint Gábertól. 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékezésed Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól. 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékezésed Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaik történelmi viszonyosságai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól. 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sinai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól. 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevekük ésük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékezésed Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IX. A töröktatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenőttől. 60 kr. — II. A mordvaik pogány Istenei s ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. Gróf Zichy Ágosttól. 1 frt. — V. Emlékezésed Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt l. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t. 10 kr. — VI. Ukkonphár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. — VII. Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenőttől. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Pozder Károlytól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármin r. tagtól 30 kr. — V. A Kún- vagy Petrarkacodex és a kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinánd l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aethetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népelemek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar húnmonda. (Székfoglaló.) Heinrich Gusztáv l. tagtól 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) Joannovics György t. tagtól 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. Ballagi Mór r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Mivéltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) Dr. Petz Vilmos tanártól 60 kr. — VII. Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VIII. Canticale et Passionale Hungaricum. Bogisich Mihály l. tagtól 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Jakab Elek l. tagtól 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett. Dr. Heinrich Gusztáv l. tagtól 40 kr. — XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. Bartalus István l. tagtól 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) Bánóczy József l. tagtól 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. Bartalus István l. tagtól 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Hunfalvy Pál r. tagtól	20 kr.
II. Újgörög irodalmi termékek. Dr. Télyf Iván l. tagtól	40 kr.
III. Középkori görög verses regények. Dr. Télyf Iván l. tagtól	30 kr.
IV. Idegen szók a görögben és latinban. Dr. Pozder Károlytól	50 kr.
V. A csuvasokról. Vámbéry Ármin r. tagtól	30 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások birálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

IRTA

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.